AĠĠORNAMENT

tat-*Tagħrif fuq il-Kitba Maltija* (1924)

L-EWWEL PARTI

L-AKKADEMJA tal-Malti, li twaqqfet fl-1920 b'riżq iż-żamma, il-ħarsien u t-tixrid ta' l-Ilsien Nazzjonali, fl-1988 ħatret kummissjoni biex taġġorna l-ortografija tiegħu, speċjalment għal dak li għandu x'jaqsam mat-*Tagħrif fuq il-Kitba Maltija* (1924) u b'hekk tlaħħaq mal-ħtiġijiet li feġġew fi żminijietna. Din il-kummissjoni qablet li l-bażi ta' l-ortografija tal-Malti tibqa' dik imfissra fit-*Tagħrif* [1] u fiż-*Żieda mat-Tagħrif fuq il-Kitba Maltija* (1984).

Wara bosta laqgħat, il-Kummissjoni ressqet il-proposti tagħha dwar l-ewwel parti ta' xogħolha lill-Kunsill ta' l-Akkademja. Il-Kunsill ta' l-Akkademja qabel li dawn il-proposti għandhom ikunu s-sies ta' diskussjoni f'seminar li kellu jsir għall-imseħbin kollha ta' l-Akkademja u għal dawk il-kittieba u l-għalliema li għandhom għal qalbhom l-ortografija ta' l-Ilsien Malti.

Is-seminar sar nhar is-Sibt, 2 ta' Novembru 1991 fid-dar ta' l-għaqda *Din l-Art Ħelwa,* Triq Melita, il-Belt. Is-seminar tqassam f'żewġ sessjonijiet, waħda fil-għodu l-oħra wara nofs in-nhar.

F'diversi laqgħat il-Kunsill ta' l-Akkademja tal-Malti għarbel il-proposti kollha li ngħataw matul is-seminar u issa qiegħed ixandar dan ir-rapport finali dwar ir-regoli li kienu deċiżi. Dan 'il quddiem se jwassal għall-ħruġ mill-ġdid tat-*Tagħrif* rivedut skond dawn id-dokumenti u oħrajn li jistgħu jissawru fil-ġejjieni.

1 Minn issa 'l quddiem *Tagħrif* toqgħod għat-*Tagħrif fuq il-Kitba Maltija* (1924) u *Żieda* għaż-*Żieda mat-Tagħrif fuq il-Kitba Maltija* (1984). L-ittri 'T.ċ.' huma taqsira ta' "Tagħrifa ċkejkna".

Għal skop ta' aġġornament qed tingħata r-referenza għalihom skond ir-relevanza tas-suġġett.

I L-ITTRI TA' L-ALFABETT

1. L-Alfabett Malti fih 30 grafema. Dawn huma 24 konsonanti u 6 vokali (ara t-*Tagħrif* pp. 2-3, 114). Għalkemm iż-żewġ grafemi 'għ' u 'ie' jinkitbu b'żewġ ittri kull waħda, jitqiesu bħala għelm wieħed kull darba.

L-ALFABETT

IL-GRAFEMA	IL-FONEMA[2]	ISEM L-ITTRA
A, a	/**a**/	a
B, b	/**b**/	be
Ċ, ċ	/**tʃ**/	ċe
D, d	/**d**/	de
E, e	/**e**/	e
F, f	/**f**/	fe
Ġ, ġ	/**dʒ**/	ġe
G, g	/**g**/	ge
Għ, għ	//**għ**//	għajn
H, h	//**h**//[3]	akka
Ħ, ħ	/**ħ**/	ħe
I, i	/**i**/	i
Ie, ie	/**iə**/[4]	ie

2 Hawn qed jintuża l-Alfabett Fonetiku Internazzjonali (l-*International Phonetic Alphabet* jew kif inhu magħruf l-*IPA*).

3 L-'għ' u l-'h' fil-Malti tal-lum huma psewdo-fonemi. Fil-kitba d-digraff 'għ' jinkiteb GĦ meta l-ittri l-oħra kollha tal-kelma jkunu kapitali.

4 / iə / 'ie' hija vokali waħda. Hija wkoll vokali twila. Titqies bħala ittra ta' l-alfabett u tidħol bejn il-vokali /i/ 'i' u l-konsonanti dgħajfa /y/ 'j' fil-lista alfabetika.

Bħal fil-każ ta' l-'għ' (ara nota 3), id-digraff 'ie' fil-kitba jinkiteb IE meta l-ittri l-oħra kollha tal-kelma jkunu kapitali. Għal għanijiet prattiċi d-digraff 'ie' jitqiegħed fil-kelma alfabetikament, bħal fl-eżempji li ġejjin: 'ġid', 'ġidd', 'ġiddem', 'ġidra', 'ġie', 'ġieb', 'ġiebja', 'ġieri' u 'ġifa'.

IL-GRAFEMA	IL-FONEMA	ISEM L-ITTRA
J, j	/y/	je
K, k	/k/	ke
L, l	/l/	le
M, m	/m/	me
N, n	/n/	ne
O, o	/o/	o
P, p	/p/	pe
Q, q	/ʔ/	qe
R, r	/r/	re
S, s	/s/	se
T, t	/t/	te
U, u	/u/	u
V, v	/v/	ve
W, w	/w/	we
X, x	/ʃ/ [5] /ʒ/	xe
Ż, ż	/z/	że
Z, z [6]	/ts/ /dz/	ze

5 Il-fonema /ʃ/ 'x' tirrealizza ruħha fi kliem bħal 'xi', 'xemx' u 'xagħar'. Fl-ortografija tagħna l-grafema 'x' diġà qed tirrappreżenta wkoll il-fonema /ʒ/ (ara 'xbin', 'ixdqa' u 'xbajt'). Għalhekk, kliem irrealizzat bħal /ˈteliˈviʒən/ u /diˈviʒən/ jinkiteb 'televixin' u 'divixin'.

6 Il-grafema 'z' tirrappreżenta żewġ ħsejjes fonemiċi differenti: il-ħoss mhux-imleħħen /ts/ fi kliem bħal 'ziju', 'azzjoni' u 'mezz' u l-ħoss imleħħen /dz/ fi kliem bħal 'gazzetta', 'organizza' u 'mezzi' (ara wkoll iż-*Żieda*, p. 15 (7)).

2. Meta l-"akka" etimoloġika titlissen dejjem /h/ 'ħ' fl-għerq ta' kelma għandha tinkiteb dejjem 'ħ' fil-kliem kollu mnissel mill-istess għerq (ara t-*Tagħrif,* p. 90 T.ċ.).

Eż. ħejja, raħeb, ġieħ, uċuħ.

Nota 1

Meta l-'akka' fi kliem ta' l-istess għerq daqqa titlissen /h/ 'ħe' u daqqa ma titlissinx, tinkiteb dejjem 'akka' (ara t-*Tagħrif,* p. 91 T.ċ).

Eż. iblah, bluhat; ikrah, kruhat; xebh, xbihat.

II L-AĊĊENT GRAFIKU

Fil-Malti normalment jitniżżel aċċent grafiku wieħed biss (`) u dan fi kliem ta' nisel Rumanz fuq il-vokali ta' l-aħħar f'tarf il-kelma li jkollha aktar minn sillaba waħda.

Eż. kafè, università.

Nota 1

Ma jistax jintuża l-apostrofu minflok dan l-aċċent għax l-apostrofu fl-aħħar tal-kelma jirrappreżenta l-konsonanti ta' l-għerq 'għ' (ara t-*Tagħrif,* pp. 32 (2), 37 (2), 94 T.ċ. (1)).

Eż. faqa', waqqa'.

III NOMI U AĠĠETTIVI BL-'GĦ' BĦALA L-EWWEL KONSONANTI TA' L-GĦERQ TAGĦHOM

Meta l-'għ' tkun l-ewwel konsonanti ta' l-għerq ta' nom jew ta' aġġettiv pożittiv fis-singular, kemm fis-singular u kemm fil-plural għandha tinkiteb quddiem nett.

Eż. *Nomi:* għasfur => għasafar; għalqa => għelieqi; għarus => għarajjes; għadu => għedewwa; għemil => għemejjel.

Aġġettivi: għażiż => għeżież; għarwien => għeriewen.

Nota 1

Filwaqt li t-*Tagħrif* (pp. 65 (5) – 66, 83 para. 2, 112 (8) u 114 T.ċ.) iħalli l-għażla fuq din il-pożizzjoni ta' l-'għ' fil-kelma, kemm bi kriterju storiku (l-'għ' fil-plural tiġi fuq quddiem nett, jiġ. 'għ' + vokali) daqskemm bi kriterju sinkroniku (il-vokali tiġi quddiem l-'għ', jiġ. vokali + 'għ' (ara, fost l-oħrajn, it-*Tagħrif,* p. 76 (13)), se jingħażel għal għanijiet prattiċi l-kriterju storiku.

Nota 2

L-aġġettivi 'agħma' (fem. 'għamja', pl. 'għomja') u 'agħraġ' (fem. 'għarġa', pl. 'għoroġ') jaqblu mal-binja tal-komparattivi (qabbel 'sabiħ => isbaħ', 'għani => ogħna'; ara t-*Tagħrif,* p. 60 (1)).

IV IL-PREFISS 'J' QUDDIEM VERBI LI JIBDEW BL-'GĦ' JEW BL-'H'

Meta l-verb ikun jibda bl-'għ' jew bl-'h' u sewwasew quddiemha nżidu l-prefiss 'j-', ma nibdluhx fil-vokali 'i-' (ara t-*Tagħrif,* pp. 29, 42 (2)). Hawn qed nirreferu għat-tielet persuna maskil singular fl-imperfett u għat-tielet persuna plural fl-imperfett.

Eż. It-tifel jgħodd; it-tfal jgħoddu; il-marid jhewden; il-bniedem jgħix; il-bnedmin jgħixu; l-għalliem jgħallem.

V NOMI MINN ILSNA RUMANZI/ANGLO-SASSONI LI JIBDEW B'KONSONANTI MTENNIJA

Bħal fil-każ tal-verbi li jsiru Maltin bid-duplikazzjoni ta' l-ewwel konsonanti (ara, iż-*Żieda,* p. 13 Ċ 2), u l-kelma ta' qabel tkun tintemm b'vokali, fin-nomi verbali mnissla minnhom ma jkunx hemm il-ħtieġa ta' vokali tal-leħen quddiem il-konsonanti hekk imtennija.

Eż. *pettinarsi* => ippettna => ippettnar; **mela,** ħafna ppettnar.
to park => ipparkja => ipparkjar; **mela,** ħafna pparkjar bl-addoċċ.
to type => ittajpja => ittajpjar; **mela,** kellna ttajpjar bħan-nies.

VI '-TTIV' F'TARF L-AĠĠETTIVI

L-aġġettivi li jispiċċaw b''-ttiv' għandhom jinkitbu bit-'t' mtennija bħala parti mill-kelma.

Eż. imperattiv, effettiv, diminuttiv, attiv.

VII IL-KONĠUNZJONI 'U'

Il-konġunzjoni 'u' għandha dejjem tinkiteb 'u', ukoll meta tiġi bejn żewġ kelmiet fejn ta' quddiemha tintemm b'vokali u ta' warajha tibda b'vokali (ara, it-*Tagħrif,* pp. 8 T.ċ., 50 T.ċ. *passim,* 79 (42) *passim,* 99 para. 4, 107 (71) *passim*).

Eż. ħija u oħti; waħda u oħra; daħlu u umiljawh.

VIII ISMIJIET TA' ĦLEJJAQ

Ismijiet komposti ta' ħxejjex, bhejjem, annimali, ħut, tajr, insetti u rettili li huma fl-istat kostrutt (ara, it-*Tagħrif,* pp. 69, 79 (43) T.ċ. *passim,* 107 (71) para. 2 *passim*) jinkitbu xorta skond ir-regoli ta' l-istat kostrutt.

Eż. kelb il-baħar; faqqus il-ħmir; farfett il-lejl; widnet il-baħar.

Devjazzjoni minn dawn ir-regoli tista' ssir biss għal għanijiet letterarji skond il-liċenzja poetika.